

THEDE PALM:

Presidenten i historien

Med utgångspunkt från en bok av Kristian Gerner, välkänd specialist på östeuropeisk historia, har Thede Palm gjort vissa reflektioner. Han ser både tillbaka i historien och framåt – något som kan vara nog så viktigt.

När Kristian Gerner var färdig med sin senaste bok, och om vi förutsätter att han som andra slutade med att skriva företalet, daterade han den till februari 1991. (Kristian Gerner, Centraleuropas återkomst. Norstedts Politik.) Att mycket skulle kunna hända sedan dess var han klar över, men att en betydande del av världen ett halvår senare skulle stå vänd upp och ner kunde han knappast föreställa sig. De reflektioner, som här samlats med utgångspunkt från Gerner's bok, dateras några dagar efter det att Sovjetunionen upplösts. Vad man skall kalla den nya union av stater, som nu skall kallas fria sedan de vant sig vid att centralförvaltas eller att misskötas från Moskva, är ännu inte känt. Om ett halvår eller så bör vi veta allting bättre.

Att världens utveckling inte tagit hänsyn till Gerner's bok skall författaren inte klandras för. Tvärtom, det finns inte mycket att kritisera i denna välskrivna, innehållsrika och lärda bok. Möjligen kunde man önska att den inte vore fullt så lärd. Ett exempel: Gerner skriver, att området öster om Elbe och Leitha brukat kallas Östeuropa. Vet verkligen svenska läsare vad Leitha är? Det rör sig om en biflod till Donau. Nog skulle det bli lättare för läsaren om författaren helt enkelt talade om Donau, i detta fall inte långt ifrån Wien.

Till minnet av Chrusjtjov

När i dessa dagar, alltså efter den misslyckade augustirevolutionen, då presidenten Gorbatjov behandlades tämligen överlägset av sin kollega, folkhjälten Jeltsin, är det lämpligt att komma ihåg en annan sovjetrysk politiker, nämligen Niki-

Fil dr Thede Palm har varit forskningschef på Militärhögskolan.

Presidenten i historien

ta Chrusjtjov. Liksom Gorbatjov var Chrusjtjov helt igenom kommunist, även om den förre nu gärna framställs som mindre troende än den senare. Denne arbetade en lång tid direkt under Stalin och lyckades överleva, fastän han själv menade att han åtminstone två gånger varit nära att "utrensas". Detta var en prövning som Gorbatjov aldrig behövt gå igenom. Tiderna är alltså förändrade, vilket inte minst märks i behandlingen av augustirevolutionärerna, som skall ställas inför domstol. Under Stalins tid kunde den hatade och fruktade ministern Berija gripa och avrätta på egen hand, visserligen ytterst på Stalins order: Stalin var lag.

Sedan Chrusjtjov efter Stalins död fått Berija avsatt, något som bokstavligen skedde i regeringskretsen, ordnades dennes avrättning ganska diskret. Gorbatjov avsattes hänsynsfullt under sin semester på Krim och det talades aldrig om brottslighet i hans fall. Han skulle bara under-teckna ett meddelande att han var sjuk och oförmögen att regera. Att han skulle bli mördad tycks han inte själv ha trott på. Gorbatjov inte bara överlevde, han bereddes tillfälle att återkomma i regeringen och att rädda sin prestige. Detta skedde med ett tal, som i flera avseenden, särskilt i självkritiken, var märkligt. Chrusjtjov däremot fick aldrig tillfälle att hålla några tal, när han väl blivit avsatt. Han skildes från både ära och makt. Men han blev hederligt pensionerad.

Chrusjtjov borde inte bli glömd. Han gjorde i själva verket en insats av världshistorisk betydelse. Detta var inte då han blev bekant i hela världen genom att han i FN drog av sig en sko och kraftigt dunkade den i bordet framför sig för att i en debatt understryka sitt missnöje med Dag

Hammarskjöld. Förfarandet var pittoreskt men i övrigt ganska likgiltigt.

Nej, sin världshistoriska insats gjorde Chrusjtjov i februari 1956, då han höll sitt tal om Stalin inför den 20:e partikongressen i Moskva. Talet förblev till en början hemligt, vilket var mycket klokt. Det var så sensationellt att det behövde mogna för åhörare, som aldrig upplevt något liknande. Innehållet blev avgörande för det sovjetiska kommunistpartiet, det drog så att

Liksom Gorbatjov var Chrusjtjov helt igenom kommunist, även om den förre nu gärna framställs som mindre troende än den senare.

säga undan mattan under Stalinkulten och utvecklingen av en viss frihet möjliggjordes. Chrusjtjov genomförde därmed på egen hand en revolution, en oblodig sådan men en vars verkningar ännu upplevdes i september 1991. Kommunistpartiet upplöstes i Sovjetunionen medan det i övrigt gavs tillfälle att självdö.

Vart tog partiet vägen?

När Stalin 1924 började taga över makten efter Lenin, skedde detta som bekant inte alls i enighet. Stalin var långt ifrån populär. Lenin själv hade varnat för att låta Stalin utnyttja sin ställning som partisekretär för att förbereda en diktatur. Det var först sedan Stalin visat, hur brutalt han kunde röja undan motståndare, som han nådde fram till vad Gerner mycket uttrycksfullt kallar "den massiva terrorn", förutsättningen för stalinismen. Men det tog sin tid, och möjligen hade Stalin personliga skäl att vara försiktig. På 1930-

talet konstaterade man att Stalin hade nått en avsevärd framgång: han hade landsförvisat Trotskij. Några år senare måste Stalin själv ha bedömt detta sätt att befria sig från en motståndare som närmast barnsligt. Trotskij borde naturligtvis aldrig ha fått komma levande över gränsen till ett fritt Europa. Då hade han inte fått tillfälle att publicera sin envetna kritik av Stalin och denne hade å sin sida besparats besväret att skaffa fram en mördare. Långt borta i Mexico nåddes Trotskij till sist av Stalins hämnd.

Sin världshistoriska insats gjorde Chrusjtjov 1956, då han höll sitt tal om Stalin inför den 20:e partikon-gressen.

Stalin blev den som inför Sovjetunionens historia har att svara för ett regemente, byggt på tvång och terror och framför allt på undertryckande av nästan all både moralisk och kulturell självständighet. Han härjade rent av inom naturvetenskaper, som han trodde att han förstod sig på. Det ekonomiska kaos, som man nu får uppleva inom hela f d Sovjetunionen, är också en del av arvet efter Stalin. Detta har hittills förvaltats genom och inom det kommunistiska parti, som president Gorbatjov givetvis tillhört för att kunna nå sina höga poster. Nu har han under tvång upplöst samma parti. Detta ser ju ut att vara en lycklig utveckling. Men tills något nytt skapats, är det inom detta parti, som erfarenheterna om hur det går till att behärska och styra samlats. Hur Gorbatjov skall kunna genomföra sina program utan att utnyttja samma parti återstår att se. Även om han vore en ny

Stalin — och det är han inte — skulle han komma att stå inför mycket stora svårigheter.

Bakgrundshistoria

Det har varit förvånande hur till synes lätt det stora sovjetblocket har upplösts. Comecon är borta och därmed har den nya unionen förlorat kontrollen över öststaternas ekonomi. Priserna på import- och exportmarknaderna kommer i fortsättningen inte att bestämmas enbart i Moskva. Warszawapakten har upplösts. Därmed försvinner Stalins utrikespolitiska grundtanke, nämligen att en skyddsvall av lydstaterna skulle försvara gränsen mot väst.

Hur detta gått till, och varför, är motiven i Gerners bok. Han behandlar dem omsorgsfullt. Han går kanske inte så långt tillbaka, men likafullt har han skrivit mycket historia. Han har analyserat vad som hände i DDR innan landet föll ihop, något som verkligen är värt att fundera över. I andra länder saknas förutsättningar för samma utveckling. Vad hände i stället? Gerner har gått igenom land efter land. Boken är just nu mycket nyttig att läsa. Trots alla spådomar och trots alla eleganta förutsägelser vet man bra litet. Det är av historien man kan lära.

Tag ett exempel! Sedan Peter den store har Ryssland och därefter Sovjetunionen haft numerärt mycket stora stridskrafter, särskilt vad det gällt armén. Denna har varit välutrustad, välutbildad och hårt disciplinerad. Nu har det visat sig att armén varit alltför stor. Truppmassorna som i fredstid hållits i DDR och Polen och i Tjeckoslovakien — för att nämna några — har inte haft uppgifter motsvarande

storleken och därmed inte samma disciplin som förr. Det var arméns stridsvagnar som stoppades av civila människoskorpor på Röda torget. Tänk efter vad som i samma läge skulle hänt med Stalin kvar i Kreml.

Nu meddelas officiellt att denna armé skall skäras ned. Propagandan kommer att framställa detta som uttryck för fredsvilja. Det går att se på utvecklingen på annat sätt. Armén måste numerärt minskas, och så kommer att ske. Vapnen blir kvar, inte minst de tunga, och därtill kärnvapen i betydande mängd. Av kvarvarande väl utrustade förband går att skapa en elitarmé.

Det är föga troligt att den militära ledningen i den nya unionen kommer att underlåta att utnyttja den möjligheten. Därmed menas inte att man omedelbart förbereder ett krig. Försvarets resurser skall säkerligen utnyttjas just för försvar av den nya unionens gränser till lands, till sjöss och i luften. Därav följer emellertid att man förbereder att också gå över gränser, om detta bedöms vara nödvändigt. De nya, fria randstaterna uppmärksammar säkert utvecklingen. Men också vi, i en randstat vid Östersjön, har anledning att tänka oss in i den situationen.

Ge

**Svensk Tidskrifts
JUBILEUMSNUMMER**

som present!

Jubileumsnumret — 3/91, 144 s — kan rekvireras
genom att kr 95:— insättes på Svensk Tidskrifts
postgiro nummer 7 27 44-6